

تحلیل عوامل کلیدی تأثیرگذار بر توسعه پایدار گردشگری (مطالعه موردی: شهرستان صومعه‌سرا)

عفت ضیاء^۱ علیرضا استعلاجی^{۲*} نصراله فلاح تبار^۳ مجید ولی شریعت پناهی^۴

۱- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، تهران، ایران

۲- استاد گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، تهران، ایران

۳- دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، تهران، ایران

۴- دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، تهران، ایران

چکیده

شهرستان صومعه‌سرا با توجه به دارا بودن پتانسیل‌ها و جاذبه‌های فراوان از موقعیت خوب گردشگری برخوردار است. همچنین موقعیت جغرافیایی شهرستان صومعه‌سرا به گونه‌ای است که مسافران برای رسیدن به آستارا و... لاجرم باید از صومعه‌سرا عبور کنند. بنابراین موقعیت جغرافیایی شهرستان صومعه‌سرا نیز یک فرصت طلایی برای توسعه گردشگری به شمار می‌رود. در این راستا هدف اصلی از انجام این پژوهش شناسایی عوامل کلیدی در توسعه پایدار گردشگری در شهرستان صومعه‌سرا است. در واقع تلاش شد تا با استفاده از نظرات کارشناسان و خبرگان عوامل مؤثر شناسایی و با استفاده از روش تحلیل اثرات متقابل، عوامل کلیدی به عنوان نیروهای پیشران انتخاب شوند. در این راستا ابتدا ۲۷ عامل شناسایی شد، سپس با استفاده از روش اثرات متقابل در محیط نرم‌افزار میک مک و با نظر خواهی از کارشناسان به تحلیل عوامل پرداخته شد. نتایج نشان داد که عامل امنیت با نمره ۲۸ بیشترین تأثیرگذاری را دارد. عوامل سرمایه‌گذاری بخش دولتی و شیوه مدیریت و هماهنگی سازمان‌ها با نمره برابر ۲۶ در رتبه دوم قرار دارند. عوامل شبکه حمل و نقل منطقه‌ای، فرهنگ جامعه میزبان، هزینه اقامت و مناظر طبیعی به ترتیب در رتبه‌های بعدی قرار دارند. کمترین تأثیرگذاری نیز به عوامل فعالیت‌های سرگرم کننده و بازارهای محلی اختصاص دارد.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، گردشگری پایدار، اثرات متقابل، صومعه‌سرا

۱- مقدمه

گردشگری به عنوان یک پدیده اجتماعی - اقتصادی پیچیده، از جمله پدیده‌های مهم قرن بیستم بوده که به سرعت در قرون جدید نیز ادامه یافته و به سطوح بی‌سابقه‌ای از توسعه و پیشرفت در سطح جهانی رسیده است. امروزه صنعت گردشگری صنعتی پویا با ویژگی‌های منحصربه‌فرد است که بخش مهمی از فعالیت‌های اقتصادی و غیر اقتصادی کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را به خود اختصاص داده است. این صنعت مزایای فراوانی برای جوامع دارد، از جمله ایجاد اشتغال، راه‌اندازی و به کارگیری سرمایه‌های اقتصادی و ارتقای مشروعیت سیاسی (غفاری و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۴۶). در واقع در دنیای کنونی، صنعت توریسم فراتر از یک صنعت به مثابه یک پدیده پویای جهانی و اجتماعی دارای پیچیدگی‌های خاص خویش است. پدیده‌ای که با مکانیسمی در هم تنیده و پنهان در زمان‌ها و مکان‌های مختلف اشکال گوناگونی به خود می‌گیرد (شیخ الاسلامی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۶). به همین خاطر تأثیرات کاملاً متفاوتی را بر جوامع انسانی بر جا می‌نهد. با توجه به اینکه ساختار اقتصادی ایران بعد از اکتشاف و بهره‌برداری از منابع نفتی به شدت متکی به صادرات نفت و درآمد ارزی حاصل از آن بوده است و تلاش‌های صورت گرفته برای خروج از این وضعیت و اتخاذ سیاست‌های اقتصادی غیرنفتی نتیجه‌چندانی نداشته است، اینک برای ایجاد توسعه‌ای همه جانبه و پایدار و همچنین جایگزینی منابع جدید کسب درآمد به جای منابع نفتی کشور، نیازمند استفاده از تمامی امکانات و قابلیت‌ها هستیم (حسینی و سازور، ۱۳۹۰: ۱۲۰). این در حالی است که ایران یکی از دیدنی‌ترین کشورهای جهان است. به طوری که کشور ما جزء ده کشور اول جهان از لحاظ جاذبه‌های (فرهنگی و تمدنی) گردشگری و جزء پنج کشور اول جهان از نظر تنوع (محیط طبیعی) گردشگری و جزء سه کشور اول جهان از نظر صنایع دستی است.

منطقه شمال کشور همیشه به عنوان یکی از جاذبه‌های گردشگری طبیعی و تفریحی مورد توجه گردشگران داخلی و خارجی بوده است. یکی از این نواحی گردشگری زیبا در شمال کشور شهرستان صومعه‌سرا در استان گیلان است. شهرستان صومعه‌سرا با توجه به دارا بودن پتانسیل‌ها و جاذبه‌های فراوان از موقعیت خوب گردشگری برخوردار است. همچنین موقعیت جغرافیایی شهرستان صومعه‌سرا به گونه‌ای است که مسافران برای رسیدن به آستارا و... لاجرم باید از صومعه‌سرا عبور کنند. بنابراین موقعیت جغرافیایی شهرستان صومعه‌سرا نیز یک فرصت طلایی برای توسعه گردشگری به شمار می‌رود. لازم به ذکر است که تنها وجود جاذبه‌ها و پتانسیل‌های گردشگری در یک منطقه نمی‌تواند توسعه و رشد اقتصادی را برای جامعه به همراه داشته باشد. در این مسیر عوامل بی‌شماری در رابطه با جامعه میزبان، جامعه میهمان، سیاست‌های مدیریتی، کیفیت فضاهای گردشگری و... نقش دارند. در این راستا هدف اصلی از انجام این پژوهش شناسایی و تحلیل عوامل کلیدی تأثیرگذار بر توسعه پایدار گردشگری در شهرستان صومعه‌سرا است. برای این منظور از روش تحلیل اثرات متقابل استفاده خواهد شد.

۲- ادبیات تحقیق

۲-۱- مفهوم گردشگری

لغت گردشگری (Tourism) از کلمه (Tour) به معنای گشتن اخذ شده که ریشه در لغت لاتین (Turns) معنای دور زدن، رفت و برگشت بین مبدأ و مقصد و چرخش دارد که از یونانی به اسپانیایی و فرانسه و در نهایت به انگلیسی راه یافته است (صادقی مقدم و همکاران، ۱۳۹۲: ۲).

صنعت گردشگری، مسالمت آمیزترین جنبش خانواده بشری است که بر پیشرفت دانش، فرهنگ و اقتصاد تأثیر مستقیم دارد و به عنوان مؤثرترین عامل در ایجاد تفاهم میان ملت‌ها و استوار ساختن صلح جهانی نقش اساسی ایفا می‌کند (تقوایی و زنگنه، ۱۳۹۱: ۹۰). بدون شک گردشگری موضوع جدیدی نیست و سفر بر روی زمین از فعالیت‌هایی است که در تاریخ زندگی بشر به ثبت رسیده است (Azizi et al, 2011: 25). در واقع گردشگری روندی است که از دیرباز با اشکال خاص در جوامع انسانی وجود داشته و به تدریج طی مراحل تاریخی سیر تکامل خود را تا عصر حاضر پیموده است (شرفی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۸).

به همین خاطر تأثیرات کاملاً متفاوتی را بر جوامع انسانی بر جا می‌نهد. امروزه گردشگری در حال مبدل شدن به یکی از ارکان اصلی اقتصاد تجاری جهان است و بسیاری از برنامه‌ریزان از صنعت گردشگری به عنوان رکن اصلی توسعه اقتصادی یاد می‌کنند. در واقع گردشگری در بسیاری از کشورهای جهان یکی از پیچیده‌ترین کسب و کارهای بشری می‌باشد (قادری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۰۲) و به عنوان فعالیتی چند وجهی دارای کارکردها و اثرات مثبت گوناگون است، که از جمله آن‌ها می‌توان به اشتغال‌زایی، کسب درآمد، جذب ارز و تقویت زیرساخت‌های اجتماعی، ارتقاء فرهنگی و... اشاره کرد.

از آنجا که گردشگری به عنوان یک منبع مهم درآمد ارزی محسوب می‌شود و در تولید ناخالص ملی، نقش مهمی ایفا می‌کند، بسیاری از کشورها، تلاش گسترده‌ای جهت توسعه گردشگری و جذب هر چه بیشتر گردشگران به عمل می‌آورند (سلیمانی مقدم و اسلامی، ۱۳۹۰: ۱۰۶). امروزه از این صنعت به عنوان یک بازوی قدرتمند جهت افزایش درآمد و فقرزدایی کشورهای در حال توسعه نام برده می‌شود. کشور ایران براساس ضوابط یونسکو جزء ۱۰ کشور برجسته باستانی و تاریخی جهان است و یکی از اصیل‌ترین تمدن‌های بشری را در قلمرو جغرافیای سیاسی خود دارد و از پویایی اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در مقیاس جهانی برخوردار است (ابوالحسنی و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۴) اما با وجود تمام این ویژگی‌های منحصر به فرد، سهم ناچیزی از بازار عظیم صنعت گردشگری را به خود اختصاص داده است.

۲-۲- رویکرد گردشگری پایدار

توسعه پایدار یکی از مهمترین موضوعاتی است که هنگام صحبت از گردشگری مورد تأکید قرار می‌گیرد (Bodosca and Diaconescu, 2015: 230). در کشورها و مناطقی که رشد اقتصادی فزاینده‌ای با گسترش صنعت توریسم دارند، نگرانی‌هایی درباره مشکلات زیست محیطی و همچنین مشکلات اجتماعی- فرهنگی وجود دارد. در این زمینه گردشگری پایدار به دنبال به حداقل رساندن اثرات زیست محیطی و به حداکثر رساندن مزایای اقتصادی و اجتماعی است (Neto, 2003: 6). مفهوم گردشگری پایدار که توسط سازمان جهانی گردشگری (WTO) در زمینه فرایند توسعه پایدار سازمان ملل گسترش یافته

است، به فعالیتهای گردشگری اشاره دارد که منجر به مدیریت تمام منابع به گونه‌ای می‌شود که تمام نیازهای اقتصادی، اجتماعی و زیباشناختی را برآورده می‌کند. در حالی که به حفظ یکپارچگی فرهنگی، حفظ فرایندهای زیست محیطی، تنوع زیستی و همچنین به حمایت از زندگی جوامع محلی می‌پردازد (MacCallum, 2011: 10). در واقع چالش اصلی گردشگری پایدار عبارت است از آنکه اطمینان حاصل شود، برنامه‌های گردشگری به سود جوامع محلی، افزایش اشتغال و کسب و کار در این جوامع است.

با آنکه مفاهیم توسعه پایدار از دهه ۱۹۸۰ به بعد در نوشتارهای توسعه جهان به‌طور گسترده مورد توجه صاحب‌نظران واقع شده، اما توجه به گردشگری پایدار از دهه ۱۹۶۰ با شناسایی تأثیر بالقوه گردشگری بوده و توجه به تأثیر فعالیتهای گردشگری بر اقتصاد، محیط زیست و فرهنگ نقاط توریستی در مناطق میزبان، آغاز شد (رکن الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹: ۵). از جمله یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین برنامه‌های انجام شده در زمینه توسعه گردشگری با رویکرد توسعه پایدار در کشور اتریش، برنامه «دهکده سبز» است (المدرسی و علائی، ۱۳۹۳: ۳). هدف این طراحی و اجرای این برنامه، تطبیق اصول پایداری با تقاضای رو به رشد گردشگری و ایجاد هماهنگی بین این عوامل است.

مفاهیم اولیه گردشگری پایدار اولین بار توسط جانک کریپندورف و دیگران در دهه ۱۹۸۰ بیان شد و از آن پس در جاهای زیادی تمرین و آزمایش شده است. پایداری در گردشگری در سطوح مختلف اکولوژیکی، اجتماعی، اقتصادی و فیزیکی تعریف شده است و به کیفیت تجربه گردشگران و سودآوری برای ساکنان وابسته است. گردشگری پایدار بر ایجاد توازن در توسعه گردشگری از طریق رویکردها و سیاست‌های نوین بخش خصوصی و دولتی در آینده تأکید دارد (لطفی و باباخانزاده، ۱۳۹۳: ۱۳۵).

فدراسیون بین‌المللی گردانندگان تورهای مسافرتی (۱۹۹۴) در مطالعه‌ای که در زمینه توسعه پایدار گردشگری در جزایر بالریک دریای مدیترانه ایران انجام داده است، چهار ضرورت اصلی برای حفظ بلند مدت یک مقصد گردشگری را به صورت مشخص کرده است:

- جمعیت منطقه باید کامیاب باقی بماند و هویت فرهنگی خود را حفظ کند.
 - مکان گردشگران باید برای آنها جذاب باقی بماند.
 - هر کاری که به حفظ محیط زیست منطقه آسیب بزند ممنوع است.
 - باید یک چارچوب سیاسی کارآمد طراحی شود (موحد و زارعی، ۱۳۹۴: ۲۱۸).
- گردشگری پایدار به این معناست که توسعه ایجاد شده در یک جامعه به طور نامحدود باقی مانده و سیر تحول و بهبود خود را طی کند و همچنین مانعی برای توسعه دیگر بخش‌های جامعه نشود و فرصتی برای اجماع دیگر فعالیت‌ها را نیز بوجد آورد (Angelevska and Rakicevik, 2012: 212).

۳- پیشینه تحقیق

مدهوشی و نیازی (۱۳۸۹)، به بررسی و تبیین توسعه صنعت گردشگری در استان گلستان پرداخته و عوامل مؤثر بر توسعه نیافتگی صنعت گردشگری در این استان را ارزیابی کرده‌اند. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که بین توسعه نیافتگی استان گلستان و عوامل تعدد مراکز تصمیم‌گیری، ضعف امکانات زیربنایی، ضعف بازاریابی و فقدان فرهنگ پذیرش گردشگر، رابطه معناداری وجود دارد.

قرشی میناآباد و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله‌شان تحت عنوان ارزیابی عملکرد مجتمع‌های گردشگری ساحلی (مطالعه موردی: مجتمع مروارید خزر - شهرستان رشت) می‌گویند که نتایج بدست آمده حاکی از آن است که بیشترین میزان گردشگران ورودی به مجتمع، ساکنان شهرستان رشت و دیگر شهرستان‌های استان و به‌خصوص شهرستان‌های همجوار هستند. اکثر امکانات موجود از نظر کمی، کیفی و تنوع، پاسخگوی نیاز گردشگران نیست و همین موضوع یکی از دلایل مهم در کمتر بودن سهم گردشگران خارج از استان و کوتاهی مدت اقامت گردشگران در مجتمع است.

ازکیا و کامور (۱۳۹۲) در پژوهشی تحت عنوان توسعه پایدار گردشگری روستایی در روستای چاشم شهرستان مهدی شهر نشان دادند که جاذبه‌های طبیعی و شرایط خاص آب و هوایی مهمترین نقاط قوت و ضعف‌العبور بودن جاده‌های اتصالی در فصل سرد، کمبود امکانات جهت اقامت گردشگران، مهاجرت روستاییان در فصل سرد به علت کمبود امکانات رفاهی و عدم سرمایه‌گذاری دولتی مهمترین نقاط ضعف گردشگری روستا هستند.

رضوانی و بدری (۱۳۹۵) در پژوهشی تحت عنوان ارزیابی توسعه پایدار گردشگری در مناطق روستایی کلانشهر تهران (روستای آهار) به این نتیجه رسیدند که گردشگری در روستای آهار در هر سه بُعد اقتصادی و اجتماعی فرهنگی و زیست محیطی پایداری لازم را نداشت؛ به طوری که ارتباط و تعادلی بین ابعاد سه گانه توسعه پایدار گردشگری در روستای بررسی شده یافت نشد.

ورزقانی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان بررسی نقش اکوتوریسم غرب استان مازندران در توسعه پایدار گردشگری به این نتیجه رسیدند که مانع اساسی در راه رسیدن به توسعه پایدار در این منطقه، به تعدد تصمیم‌گیران و مسائل مدیریتی و ضعف در زیرساخت‌ها باز می‌گردد.

حبیبی و همکارانش (۲۰۰۹) در مطالعه‌ای به تخمین تابع تقاضای توریسم در کشور مالزی با رویکرد پانل دیتا پرداختند و گستردگی جاذبه‌های گردشگری را از مهم‌ترین عوامل جذب توریست به این کشور، معرفی کردند. همچنین وجود آرامش و امنیت در کشور، ارزان بودن سفر به مالزی و وجود سازمان توسعه توریسم در مالزی را از دیگر عوامل گسترش صنعت گردشگری دانستند.

چون^۱ و همکارانش (۲۰۱۱) در مقاله‌ای به آسیب‌شناسی صنعت توریسم در کشور مالزی پرداختند. بر اساس این مقاله، دستاوردهای اقتصادی مالزی از صنعت گردشگری در مقایسه با کشورهای همجوار خود، افت محسوسی دارد. علاوه بر این، افزایش میزان آلودگی‌های صنعتی و محیط‌زیست نیز بر افت کیفی و کمی این صنعت در مالزی افزوده است. در این تحقیق، راهبردی مبنی بر هدایت صنعت گردشگری به سمت گردشگری پایدار در راستای کاهش آلودگی‌ها و ارتقای کیفیت و کمیت بهره‌وری اقتصادی از گردشگری در کشور مالزی ارائه می‌گردد.

تیسکا^۲ و همکارانش در سال ۲۰۱۶ در پژوهشی وضعیت فعلی مناطق طبیعی رومانی را بیان و مجموعه‌ای از راهکارها را برای بازیابی وضعیت اکوتوریستی منطقه و دستیابی به توسعه پایدار ارائه می‌کنند. این پیشنهادها توسعه اکوتوریسم را از طریق افزایش تعداد گردشگر، تقویت اقتصاد و حمایت از طبیعت به کمک اطمینان از مشارکت بلندمدت ممکن می‌کند.

^۱ . Choon

^۲ . Tisca

جین^۱ و آجمرا^۲ (۲۰۱۸) عوامل مؤثر بر توسعه و ارتقاء گردشگری پزشکی در کشور هند را با استفاده از روش تحلیل اثرات متقابل و نرم افزار میک مک مورد بررسی قرار دادند. نتایج پژوهش مذکور نشان داد که عواملی همچون هزینه مراحل پزشکی، خدمات تسهیل و مراقبت، زیرساخت‌های بیمارستان‌ها، صلاحیت پزشکان و رفتار کارکنان از عوامل کلیدی در توسعه گردشگری پزشکی در هند است (Jain and Ajmera, 2018).

آریانی^۳ و فائوزی^۴ (۲۰۱۹) عوامل استراتژیک مؤثر بر توسعه اکوتوریسم در منطقه کدونگ امبو^۵ را در کشور اندونزی با استفاده از نرم افزار میک مک مورد مطالعه قرار دادند. نتایج پژوهش عوامل را در ۶ گروه طبقه بندی کرد. براساس نتایج بدست آمده شیوه حاکمیت و سیاست‌های مدیریتی نقش غالب را داشتند. علاوه بر این عواملی همچون هماهنگی نهادی، بازاریابی گردشگری و تبلیغات گردشگری به عنوان عوامل کلیدی معرفی شدند.

۴- روش شناسی

هدف اصلی از انجام این پژوهش شناسایی و تحلیل عوامل تأثیرگذار بر توسعه پایدار گردشگری در شهرستان صومعه سرا است. در این راستا روش انجام پژوهش توصیفی - تحلیلی است. در واقع شناسایی عوامل با استفاده از مطالعه اسناد و طرح‌های فرادست و نظرخواهی از کاشناسان انجام شده است. برای رسیدن به این منظور تعداد ۱۷ کارشناس و مسئول در حوزه گردشگری، در قالب روش دلفی همکاری کردند و در نهایت تعداد ۲۷ عامل در راستای توسعه پایدار گردشگری شهرستان صومعه سرا شناسایی شد.

جدول (۱). عوامل توسعه پایدار گردشگری شهرستان صومعه سرا

شرایط آب و هوایی	امکانات زیربنایی	شیوه مدیریت و هماهنگی سازمان‌ها
اماکن مذهبی	هزینه اقامت	بازارهای محلی
آثار باستانی	بهداشت	مراکز اطلاع رسانی
سرمایه گذاری بخش دولتی	کیفیت خدمات	دفاتر گردشگری
امنیت	فعالیت بخش خصوصی	شبکه حمل و نقل منطقه‌ای
بازار یابی و تبلیغات	فعالیت‌های سرگرم کننده	مهمان نوازی
مراکز پذیرایی	پایانه‌های بین شهری	فرهنگ جامعه میزبان
نمایشگاه‌های هنر و صنایع دستی	وسایل ارتباط جمعی	سهولت دسترسی به مقصد
امکانات رفاهی	مناظر طبیعی	مشارکت و روابط اجتماعی شهروندان

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۸

¹ Vineet Jain
² Puneeta Ajmera
³ Nafiah Ariyani
⁴ Akhmad Fauzi
⁵ Kedung Ombo

در ادامه پس از تعیین عوامل، ماتریس اثرات متقابل تشکیل گردید. مراحل انجام روش تحلیل تأثیر متقابل به شرح زیر است:

- (۱) تهیه لیست عوامل کلیدی یا متغیرهای تأثیرگذار در حوزه مورد مطالعه
- (۲) تهیه ماتریس قطری n در n به تعداد عوامل کلیدی
- (۳) قضاوت در مورد این که روند A تا چه حد بر روند B تأثیر خواهد داشت. این تأثیر معمولاً با عددی در مقیاس صفر تا ۳ مشخص می‌شود. به طوری که عدد صفر بدون تأثیر، عدد ۱ تأثیر کم، عدد ۲ تأثیر متوسط و عدد ۳ تأثیر زیاد را نشان می‌دهد.
- (۴) جمع‌بندی نتایج. جمع هر ردیف میزان قدرت پیش‌برندگی متغیر را نشان می‌دهد؛ این بدان معناست که این متغیر تا چه اندازه متغیرهای دیگر را تحت تأثیر قرار می‌دهد. جمع هر ستون، سطح وابستگی هر متغیر را نشان می‌دهد.
- (۵) رسم روندها (متغیرها) بر روی یک نمودار، وابستگی در یک محور و پیش‌رانی در محور دیگر. برای انجام تحلیل اثرات متقابل از نرم‌افزار میک استفاده می‌شود. نرم‌افزار میک مک جهت انجام محاسبات سنگین ماتریس اثرات متقاطع طراحی شده است. نهایتاً نرم افزار میک مک، میزان تأثیرپذیری و تأثیرگذاری عوامل را در یک نمودار مفهومی که از دو محور تأثیرپذیری و تأثیرگذاری تشکیل شده است نشان می‌دهد. در این نمودار پنج ناحیه تشکیل می‌شود (شکل ۱).

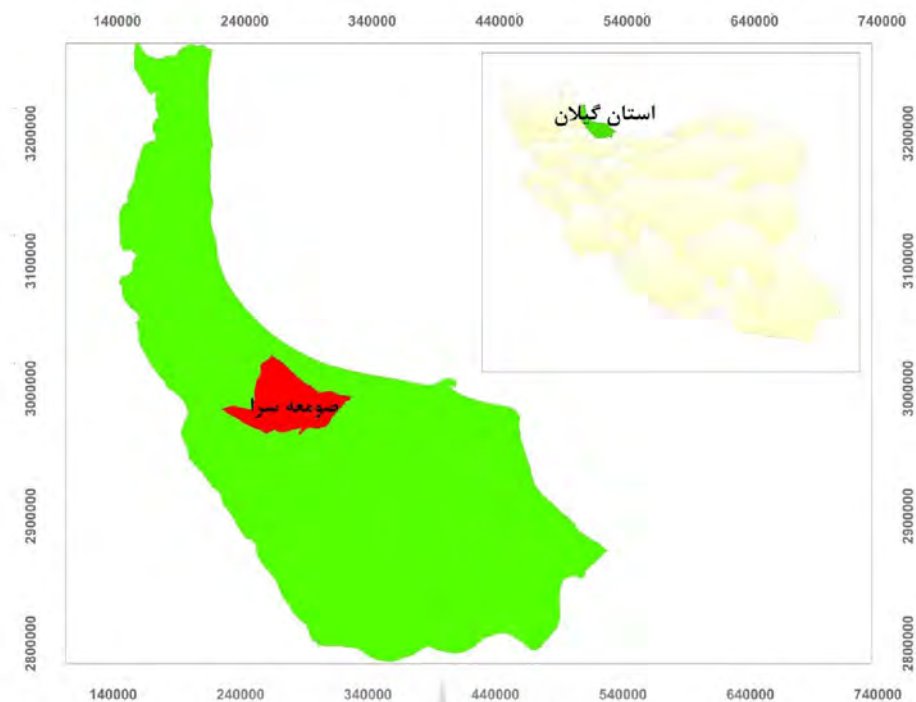

شکل (۱). نمودار شماتیک دسته بندی عوامل براساس تأثیرگذاری و تأثیرپذیری

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۸

۵- محدوده مورد مطالعه

شهرستان صومعه‌سرا از شهرستان‌هایی است که در غرب گیلان واقع شده و در سال ۱۳۳۸ از شهرستان فومن جدا شد و مرکز آن به شهر صومعه‌سرا واگذار شد. شهرستان صومعه‌سرا با مساحتی معادل ۵۷۲/۹ کیلومترمربع و دارا بودن ۳ بخش، ۷ دهستان و ۱۵۱ آبادی دارای مناطق گردشگری فراوانی می‌باشد که به نوعی با تاریخ این منطقه نیز پیوند خورده است و می‌توان با بهره‌گیری از شیوه‌های درست تبلیغاتی و معرفی هر یک از این مناطق زیبا، گام‌های موثری در جهت رونق صنعت گردشگری برداشت.

شکل (۲). موقعیت جغرافیایی و تقسیمات سیاسی شهرستان صومعه سرا
 مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۸

۶- آنالیز یافته‌ها

در این بخش از پژوهش، نتایج بررسی‌ها و خروجی‌های نرم‌افزار میک مک پس از تعیین میزان تأثیرگذاری عوامل بر یکدیگر، تحلیل می‌شود. مطابق با جدول شماره ۲، براساس نتایج، درجه پرشدگی ماتریس $۷۶/۳۶$ درصد است. درجه پرشدگی به این معنا است که عوامل انتخاب شده در بیش از ۷۶ درصد موارد بر یکدیگر تأثیر داشته‌اند. از مجموع ۷۲۹ رابطه قابل ارزیابی، ۱۲۱ رابطه صفر بوده، یعنی عوامل بر همدیگر تأثیر نداشته یا از همدیگر تأثیر نپذیرفته‌اند که این تعداد نزدیک به ۱۷ درصد از کل حجم ماتریس را به خود اختصاص داده است. تعداد یک‌ها $۵/۸$ درصد، تعداد دوها $۵۹/۵$ درصد و تعداد سه‌ها بالغ بر ۱۸ درصد از کل ماتریس را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول (۲). مشخصات ماتریس اثرات متقابل و آماره‌های آن

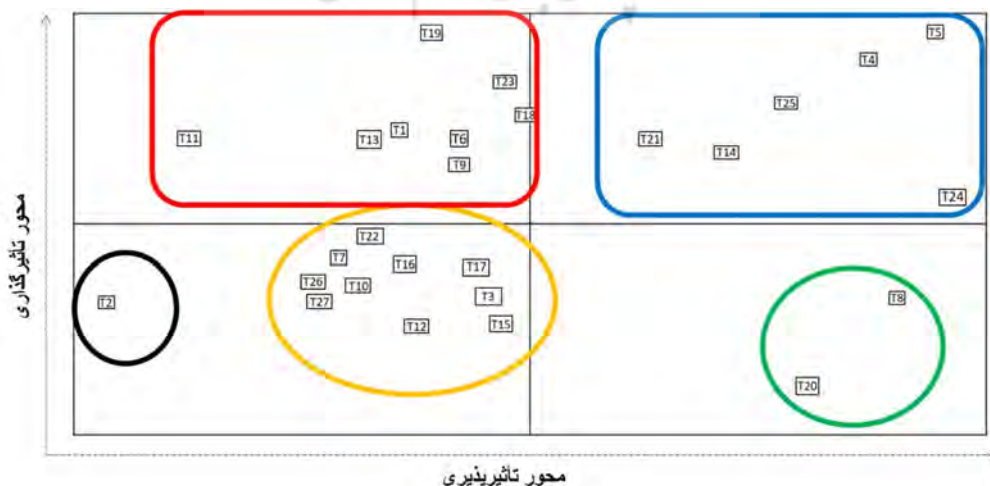
$۲۷*۲۷$	ابعاد ماتریس
$۷۶/۳۶$ درصد	درجه پرشدگی
۱۲۱ ($۱۶/۶$ درصد)	تعداد صفر
۴۲ ($۵/۸$ درصد)	تعداد یک
۴۳۴ ($۵۹/۵$ درصد)	تعداد دو
۱۳۲ ($۱۸/۱$ درصد)	تعداد سه
۷۲۹ (۱۰۰ درصد)	جمع

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۸

همانگونه که در بخش روش انجام پژوهش تشریح شد، نرم‌افزار میک مک، مجموعه عوامل مورد مطالعه را در پنج ناحیه تحلیل می‌کند. این عوامل در واقع براساس میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری در نمودار دو بعدی نمایش داده می‌شوند. در مطالعه توسعه پایدار گردشگری شهرستان صومعه‌سرا نتایج تحلیل اثرات متقابل عوامل در شکل شماره ۳ نشان داده شده است.

ناحیه اول نشان دهنده عوامل کلیدی است. این ناحیه در واقع با ارزش‌ترین یا به عبارتی دیگر اصلی‌ترین عوامل تأثیرگذارند که به عنوان پیشران‌های توسعه نیز شناسایی می‌شوند. براساس مطالعات انجام شده در زمینه توسعه پایدار گردشگری در شهرستان صومعه‌سرا، در مجموع تعداد هشت عامل همچون بازاریابی و تبلیغات، شرایط آب و هوایی و شیوه مدیریت و هماهنگی سازمان‌ها در این ناحیه قرار دارند. **ناحیه دوم**، عامل‌های دو وجهی را نشان می‌دهد. ناحیه دو وجهی به معنای آن است که عوامل هم تأثیرپذیری بالایی دارند و هم اینکه تأثیرگذاری بالایی دارند و می‌توان آن‌ها را عوامل حد واسط نامید. در مطالعه توسعه گردشگری شهرستان صومعه‌سرا تعداد شش عامل مانند سرمایه‌گذاری بخش دولتی، فرهنگ جامعه میزبان و فعالیت‌های بخش خصوصی در این ناحیه قرار دارند. **ناحیه سوم**، نشان دهنده متغیرهای خروجی یا نتیجه می‌باشد. در این ناحیه عواملی قرار می‌گیرند که تأثیرگذاری پایین و تأثیرپذیری بالایی دارند. براساس نتایج به دست آمده در پژوهش حاضر تنها دو عامل جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های هنر و صنایع دستی و بازارهای محلی در این ناحیه قرار دارند. **ناحیه چهارم**، متغیرهایی را نشان می‌دهد که می‌توان از آنها چشم‌پوشی کرد و این بدان دلیل است که این عوامل تأثیرگذاری و تأثیرپذیری پایینی دارند و می‌توان آن‌ها را متغیرهای مستقل نامید. در توسعه گردشگری شهرستان صومعه‌سرا، تنها یک عامل یعنی اماکن مذهبی در این ناحیه قرار دارد.

ناحیه پنجم، شامل متغیرهایی می‌شود که در مرکز چهار ناحیه دیگر قرار گرفته اند و سیستم نمی‌تواند در مورد آنها تصمیم‌گیری قطعی نماید؛ چرا که در آینده امکان پیوستن این عوامل به هر یک از چهار ناحیه دیگر بسیار زیاد است. این عوامل در واقع متغیرهای تنظیم‌گر و کنترل‌گر هستند. در مطالعات این پژوهش بیشترین تعداد عوامل در ناحیه پنجم قرار دارند که می‌توان به متغیرهایی مانند مراکز پذیرایی، فعالیت‌های سرگرم کننده، دفاتر گردشگری و سهولت دسترسی به مقصد اشاره کرد.

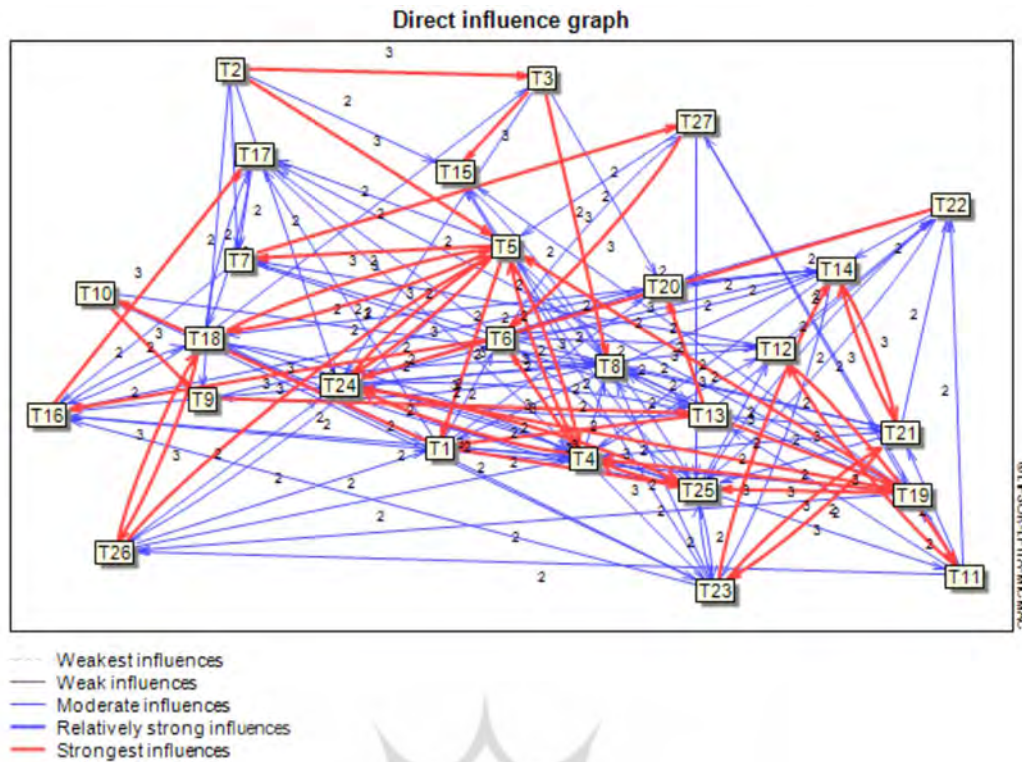
شکل (۳). نمودار پراکنندگی عوامل و جایگاه آن‌ها در محور تأثیرگذاری - تأثیرپذیری مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۸

جدول (۳). دسته بندی عوامل براساس قرارگیری در محور تأثیرگذاری - تأثیرپذیری

تعداد	فهرست عوامل	نوع عامل	ناحیه
۸	<ul style="list-style-type: none"> - شرایط آب و هوایی - بازار یابی و تبلیغات - امکانات رفاهی - هزینه اقامت - کیفیت خدمات - مناظر طبیعی - شیوه مدیریت و هماهنگی سازمانها - شبکه حمل و نقل منطقه ای 	کلیدی	اول
۶	<ul style="list-style-type: none"> - سرمایه گذاری بخش دولتی - امنیت - فعالیت بخش خصوصی - مراکز اطلاع رسانی - مهمان نوازی - فرهنگ جامعه میزبان 	دو وجهی	دوم
۲	<ul style="list-style-type: none"> - نمایشگاه‌های هنر و صنایع دستی - بازارهای محلی 	تأثیرپذیر	سوم
۱	<ul style="list-style-type: none"> - اماکن مذهبی 	مستقل	چهارم
۱۰	<ul style="list-style-type: none"> - آثار باستانی - مراکز پذیرایی - امکانات زیربنایی - بهداشت - فعالیت‌های سرگرم کننده - پایانه‌های بین شهری - وسایل ارتباط جمعی - دفاتر گردشگری - سهولت دسترسی به مقصد - مشارکت و روابط اجتماعی شهروندان 	تنظیمی	پنجم

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۸

در ادامه پژوهش میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عوامل محاسبه شده است. در واقع در این زمنه مجموع امتیازات هر ستون به معنای نمره تأثیرپذیری و همچنین مجموع امتیازات هر ردیف به معنای نمره تأثیرگذاری است. در این راستا قبل از محاسبه نمره تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عوامل، نقشه شدت تأثیرگذاری عوامل ارائه شده است.

شکل (۴). نقشه شدت تأثیرگذاری عوامل بر یکدیگر

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۸

براساس اطلاعات مندرج در جدول شماره ۴ که از نرم‌افزار میک مک استخراج شده است، امنیت با نمره ۲۸ بیشترین تأثیرگذاری را دارد. عوامل سرمایه‌گذاری بخش دولتی و شیوه مدیریت و هماهنگی سازمان‌ها با نمره برابر ۲۶ در رتبه دوم قرار دارند. عوامل شبکه حمل و نقل منطقه‌ای، فرهنگ جامعه میزبان، هزینه اقامت و مناظر طبیعی به ترتیب در رتبه‌های بعدی قرار دارند. کمترین تأثیرگذاری نیز به عوامل فعالیت‌های سرگرم‌کننده و بازارهای محلی اختصاص دارد.

در طرف مقابل میزان تأثیرپذیری عوامل محاسبه شده است. براساس نتایج بدست آمده عوامل مهمان‌نوازی و امنیت به ترتیب با نمره‌های ۳۵ و ۳۴ در رتبه‌های اول و دوم از لحاظ تأثیرپذیری قرار دارند. عوامل سرمایه‌گذاری بخش دولتی، جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های هنر و صنایع دستی و فرهنگ جامعه میزبان نیز به ترتیب در رتبه‌های سوم تا پنجم از لحاظ تأثیرپذیری قرار دارند. نهایتاً کمترین تأثیرپذیری نیز مربوط به عوامل هزینه اقامت و اماکن مذهبی می‌شود. نتایج به تفصیل در جدول شماره ۳، ارائه شده است.

جدول (۴). میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عوامل توسعه گردشگری پایدار شهرستان صومعه‌سرا

میزان تأثیرپذیری	میزان تأثیرگذاری	عامل	میزان تأثیرپذیری	میزان تأثیرگذاری	عامل
۱۶	۱۰	فعالیت‌های سرگرم کننده	۱۵	۲۱	شرایط آب و هوایی
۱۵	۱۷	پایانه‌های بین شهری	۲	۱۵	اماکن مذهبی
۱۶	۱۳	وسایل ارتباط جمعی	۱۷	۱۲	آثار باستانی
۱۹	۲۲	مناظر طبیعی	۳۱	۲۶	سرمایه‌گذاری بخش دولتی
۱۵	۲۶	شیوه مدیریت و هماهنگی سازمان‌ها	۳۴	۲۸	امنیت
۲۴	۷	بازارهای محلی	۱۷	۲۱	بازار یابی و تبلیغات
۲۲	۲۰	مراکز اطلاع رسانی	۱۲	۱۶	مراکز پذیرایی
۱۵	۱۷	دفاتر گردشگری	۲۸	۱۲	نمایشگاه‌های هنر و صنایع دستی
۱۸	۲۴	شبکه حمل و نقل منطقه ای	۱۷	۲۰	امکانات رفاهی
۳۵	۱۸	مهمان نوازی	۱۲	۱۴	امکانات زیربنایی
۲۸	۲۴	فرهنگ جامعه میزبان	۶	۲۲	هزینه اقامت
۱۲	۱۵	سهولت دسترسی به مقصد	۱۳	۱۳	بهداشت
۱۰	۱۵	مشارکت و روابط	۱۴	۲۱	کیفیت خدمات
		اجتماعی شهروندان	۲۶	۲۰	فعالیت بخش خصوصی

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۸

نتیجه‌گیری

گردشگری یکی از بزرگترین صنایع بوده که دارای رشد سریع می‌باشد. برای بسیاری از نواحی، گردشگری مهمترین منبع درآمد است و برای دیگر مناطق بازده اقتصادی حاصله از گسترش گردشگری بسیار زیاد است. گردشگری یکی از پدیده‌های جهانی است که به خوبی ترکیب امور اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی را نشان می‌دهد. امروزه صنعت توریسم فراتر از یک صنعت به مثابه یک پدیده پویای جهانی و اجتماعی دارای پیچیدگی‌های خاص خویش است. پدیده‌ای که با مکانیسمی در هم تنیده و پنهان در زمان‌ها و مکان‌های مختلف اشکال گوناگونی به خود می‌گیرد به همین خاطر تأثیرات کاملاً متفاوتی را بر جوامع انسانی بر جا می‌نهد.

شهرستان صومعه‌سرا با توجه به دارا بودن پتانسیل‌ها و جاذبه‌های فراوان از موقعیت خوب گردشگری برخوردار است. همچنین موقعیت جغرافیایی شهرستان صومعه‌سرا به گونه‌ای است که مسافران برای رسیدن به آستارا و... لاجرم باید از صومعه‌سرا عبور کنند. بنابراین موقعیت جغرافیایی شهرستان صومعه‌سرا نیز یک

فرصت طلایی برای توسعه گردشگری به شمار می‌رود. این پژوهش با هدف شناسایی عوامل کلیدی در توسعه پایدار گردشگری شهرستان صومعه‌سرا انجام شد.

در این راستا ابتدا ۲۷ عامل شناسایی شده، سپس با استفاده از روش اثرات متقابل در محیط نرم‌افزار میک‌مک و با نظر خواهی از کارشناسان به تحلیل عوامل پرداخته شد. براساس مطالعات انجام شده در زمینه توسعه پایدار گردشگری در شهرستان صومعه‌سرا، در مجموع تعداد هشت عامل، به عنوان عوامل کلیدی انتخاب شد. این عوامل در واقع بیشترین تأثیرگذاری را بر سایر عوامل دارند.

۱. شرایط آب و هوایی
۲. بازار یابی و تبلیغات
۳. امکانات رفاهی
۴. هزینه اقامت
۵. کیفیت خدمات
۶. مناظر طبیعی
۷. شیوه مدیریت و هماهنگی سازمان‌ها
۸. شبکه حمل و نقل منطقه‌ای

منابع و مأخذ:

۱. ابوالحسنی، فرحناز؛ وارثی، حمیدرضا؛ و دارابی، مژگان (۱۳۹۰). تحلیل نقش دفاتر خدمات مسافرتی و رستوران‌ها در شهر اصفهان با استفاده از شاخص توسعه گردشگری، فصلنامه جغرافیایی فضای گردشگری، سال ۱، شماره ۱، ص: ۸۴.
۲. ازکیا، مصطفی؛ و کامور، نجمه (۱۳۹۲). توسعه پایدار گردشگری روستایی در روستای چاشم شهرستان مهدی شهر، مطالعات توسعه اجتماعی ایران، سال ۵، شماره ۳.
۳. المدرسی، سید علی؛ و علائی، سیده مهشید (۱۳۹۳). سطح بندی منابع گردشگری شهر مهریز با رویکرد توسعه پایدار، اولین کنفرانس ملی جغرافیا، گردشگری، منابع طبیعی و توسعه پایدار، ص: ۳.
۴. تقوایی، مسعود؛ و زنگنه، مهدی (۱۳۹۱). تحلیلی بر توسعه گردشگری در منطقه تفرجگاهی شاندریز مشهد، جغرافیا و برنامه ریزی، سال ۱۶، شماره ۴۲، ص: ۹۰.
۵. حسینی، میرزاحسن؛ و سازور، اعظم (۱۳۹۰). بهبود کیفیت خدمات گردشگری شهر یزد از دیدگاه گردشگران خارجی، مطالعات جهانگردی، سال ۷، شماره ۱۶، ص: ۱۲۰.
۶. رکن الدین افتخاری، عبدالرضا؛ مهدوی، داوود؛ و پورطاهری، مهدی (۱۳۸۹). فرایند بومی سازی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری روستایی در ایران، پژوهش‌های روستایی، شماره ۴، ص: ۵.
۷. رضوانی، محمدرضا؛ و بدری، سید علی (۱۳۹۵). ارزیابی توسعه پایدار گردشگری در مناطق روستایی حاشیه کلا نشهر تهران (مورد مطالعه: روستای آهار). فصلنامه پژوهش‌های روستایی سال ۷، شماره ۲.
۸. سلیمانی مقدم، محمد؛ و اسلامی، قاسم (۱۳۹۰). نقش زیرساخت‌های اقامتی در فعالیت‌های گردشگری شهر رشت، چشم انداز جغرافیایی (مطالعات انسانی)، سال ۶، شماره ۱۷، ص: ۱۰۶.
۹. شرفی، سیامک؛ بیرانوندزاده، مریم؛ تقوی گودرزی، سعید؛ و علیزاده، سیددانا (۱۳۹۱). توزیع فضایی قابلیت‌های گردشگری با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) به منظور برنامه‌ریزی گردشگری در شهرستان بروجرد، جغرافیایی فضای گردشگری، سال ۱، شماره ۲، ص: ۱۸.
۱۰. شیخ الاسلامی، علیرضا؛ یاری، منیر؛ و شفیعی، بهمن (۱۳۹۱). بررسی آسایش انسانی گردشگران با توجه به شاخص‌های زیست اقلیمی مورد: شهرستان خاش، جغرافیا و برنامه ریزی شهری چشم انداز زاگرس، سال ۴، شماره ۱۱، ص: ۲۶.
۱۱. صادقی مقدم، محمدرضا؛ پالاد، کورش؛ و حاجیلویی، نیکی (۱۳۹۲). اولویت بندی معیارهای کالبدی-فضایی مؤثر بر توسعه صنعت توریسم و تحقق پذیری آن در استان قزوین با استفاده از مدل تحلیل فرایند سلسله مراتبی (AHP)، همایش ملی معماری و شهرسازی انسانگرا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین، ص: ۲.
۱۲. غفاری، محمد؛ رنجبریان، بهرام؛ و فتحی، سعید (۱۳۹۳). ارائه مدلی جهت تبیین ارزش ویژه برند مقاصد گردشگری (مطالعه موردی: شهر اصفهان)، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، مدیریت بازرگانی، دوره ۶، شماره ۴، ص: ۸۴۶.
۱۳. قادری، اسماعیل؛ فرجی راد، عبدالرضا؛ و بروجی، سمیرا (۱۳۹۰). جایگاه گردشگری در سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه مناطق آزاد (مطالعه موردی: قشم)، فصلنامه جغرافیایی فضای گردشگری، سال اول، شماره ۱، ص: ۱۰۲.

۱۴. قرشی میناآباد، محمد باسط؛ معتمدی، مهراکبر؛ و فرامرزی گروسی، نینا (۱۳۹۰). ارزیابی عملکرد مجتمع‌های گردشگری ساحلی، برنامه ریزی منطقه‌ای. سال ۱، شماره ۴، ص: ۲۹-۴۰.
۱۵. لطفی، صدیقه؛ و باباخانزاده، ادريس (۱۳۹۳). بررسی اثر گردشگری پایدار شهری بر ساکنان شهر (مطالعه موردی: شهر جوانرود کرمانشاه)، برنامه ریزی و توسعه گردشگری، سال ۳، شماره ۹، ص: ۱۳۵.
۱۶. مدهوشی، مهرداد؛ و نیازی، عیسی (۱۳۸۹). بررسی و تبیین توسعه صنعت گردشگری در استان گلستان، فصلنامه دانش و توسعه، (۳۰) ۱۷، ۱۶۲-۱۳۵.
۱۷. موحد، علی؛ و زارعی، رضا (۱۳۹۴). محیط و گردشگری، توسعه شده توسط اندرو هولدن، چاپ اول، تهران، انتشارات سمت.
۱۸. ورزقانی، رضا؛ زلفی زبویار، پروانه (۱۳۹۶). بررسی نقشه گذاری غرب استان مازندران در توسعه پایدار گردشگری، پژوهش‌های نوین علمی، شماره ۸.
19. Azizi, H., Biglari, M., & Joudi, P. (2011). Assessment the feasibility of sustainable tourism in urban environments employing the cumulative linear model. *Procedia Engineering*, 21, 24-33.
20. Angelevska-Najdeska, K., & Rakicevik, G. (2012). Planning of sustainable tourism development. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 44, 210-220.
21. Ariyani, N., & Fauzi, A. (2019). Analysis of Strategic Variables for Ecotourism Development; an Application of Micmac. *South Asian Journal of Social Studies and Economics*, 1-12.
22. Bodosca, S., & Diaconescu, D. M. (2015). Tourism development after the implementation of sustainable strategies in Neamt County. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 188, 230-236.
23. Choon, S. W., Siwar, C., Pereira, J. J., Jemain, A. A., Hashim, H. S., & Hadi, A. S. (2011). A sustainable city index for Malaysia. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 18(1), 28-35.
24. Jain, V., & Ajmera, P. (2018). Modelling the factors affecting Indian medical tourism sector using interpretive structural modeling. *Benchmarking: An International Journal*, 25(5), 1461-1479.
25. Habibi, F., Rahim, K. A., Ramchandran, S., & Chin, L. (2009). Dynamic model for international tourism demand for Malaysia: Panel data evidence. *International Research Journal of Finance and Economics*, 33(1), 208-217.
26. MacCallum, N., Baert, T., Rosato, P., & Barbieri, S. (2011). Sustainable Tourism and Local Development in Apulia Region.
27. Neto, F. (2003). A new approach to sustainable tourism development: Moving beyond environmental protection. In *Natural resources forum* (Vol. 27, No. 3, pp. 212-222). Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd.

28. Tisca, I.A., Istrat, N., Dumitrescu, C. D., & Cornu, G. (2016). Management of Sustainable Development in Ecotourism: Case Study Romania. *Procedia Economics and Finance*, 39, 427-432.

